

Zoran Koprivica
Filozofski fakultet
Nikšić

TEMA VLASTI U NIKOLIĆEVOM FILMU *U IME NARODA*

THE THEME OF RULING OF OLIGARCHY IN NIKOLIĆ'S MOVIE *IN THE NAME OF THE PEOPLE*

ABSTRACT: Nikolić's movie *U ime naroda* (*In the name of the people*) is a grotesque story imbued with many twists, continually in the background of the initial premise of the degradation of moral values, uncertainty and vulnerability of the individual in the system of unlimited and uncontrolled power. The strategy of a local police officer who, paradoxically, „in the name of the people“ turned against them, served Nikolić as the basis for the story of the so-called one-party dictatorship rule. Satirical parable of the documentary *Biljeg* (*Mark*) about the rulers who are in their „futuristic“ and „penetrating“ building projects, on behalf of and for the benefit of the people, ready for impossible ventures, even those bordering on the absurdity, Nikolić entirely carries to the movie *U ime naroda* (*In the name of the people*), in the time rich in scurrility, bullying, dishonor, and so on. Never human life in a system of extreme oligarchy and autocracy, as it sees Nikolić in his movie, has not looked more worthless. Starting from that premise as essential he, even more than in the previous features, creates a painful picture of reality, the classic relationship of superior, in this case the usurper of power, and victims. Through such a relationship Nikolić also opens a wide space for almost „veristic“ presentation of animal instinct, lies, hypocrisy, social anomalies and, above all, the suffering of individuals, which all mentioned induces.

Key words: authority, violence, moral, oligarchy, hypocrisy, soc-realism, opportunism, nonconformism.

APSTRAKT: Ovaj, po nekima, kontroverzni film o zloupotrebi vlasti, koji je, zapravo, jedna od najupečatljivijih, najvjerodostojnijih i najogoljenijih slika vremena jedne totalitarne vladavine, na određeni način je izuzetak u cjelokupnom stvaralačkom opusu Živka Nikolića. Međutim, Nikolić filmom *U ime naroda*, kako sam kaže, ne postavlja političko, već moralno pitanje, niti se bavi historijskom istinom, već alegorijom. Konačno, Nikolićev film *U ime naroda* je priča o manipulacijama svake vrste, najviše onima koje proističu iz rigidnih političkih i ideoloških koncepata, pa iako na grotesknom fonu svoje dijegetičke matrice stvara određene komične efekte, prevashodno tjera na razmišljanje o problemu koji proističe iz samo jedne u nizu anomalija koje zloupotreba vlasti može da generiše.

Ključne riječi: vlast, nasilje, moral, oligarhija, hipokrizija, soc-realizam, oportunistički, nonkonformizam.

Ukratko: groteska prožeta grubim humorom i mnogobrojnim obrtima, *in continuo* na fonu polazne premise o degradaciji moralnih vrijednosti, nesigurnosti i ugroženosti pojedinca u sistemu neograničene i nekontrolisane vlasti. Strategija jednog policijskog činovnika, lokalnog moćnika, koji se, paradoksalno, „u ime naroda“ okreće protiv njega, poslužila je Nikoliću kao osnova

za priču o diktaturi takozvane jednopartijske vladavine.¹ Satiričnu parabolu iz dokumentarnog filma *Biljeg* o vlastodršcima koji su u svojim „futurističkim“ i „dubokoumnim“ graditeljskim projektima, u ime i za dobro naroda, spremni i na nemoguće poduhvate, pa čak i one koji se graniče s besmislom, ili su njegovo sušto ovaploćenje (primjer izgradnja hidrocentrale u bezvodnom, krševitom kraju!), Nikolić u cjelosti prenosi u film *U ime naroda*, u vrijeme koje je obilovalo skarednostima, nasilništvom, beščašćem i čime još ne. Nikada ljudski život u jednom sistemu ekstremne oligarhije i samovolje, onako kako ga vidi Nikolić u svom filmu, čini se, nije izgledao ništavniji. Polazeći od te premise kao suštinske, on, čak i više nego u prethodnim, dugometražnim ostvarenjima, stvara mučnu sliku zbilje, klasičan odnos nadređenog, u ovom slučaju uzurpatora vlasti, i podanika, žrtve, bez mogućnosti da se čuje i njegov glas („razgovor“ direktorovog vozača Milutina koji traži „pravdu“ i predsjednika opštine, od koje je očekuje, a koji se pretvorio u predsjednikov monolog, čini se, to najbolje pokazuje).² Kroz taj i takav odnos Nikolić istovremeno otvara širok prostor za gotovo „verističko“ predstavljanje animalnih poriva, laži, hipokrizije, socijalnih anomalija i, nadasve, patnje pojedinca, koja is svega toga proističe.

Tema filma *U ime naroda* je, dakle, uzurpacija i manipulacija vlašću, bahatost i svemoć njenih „predstavnik“ i „tumača“. Vrijeme: soc-realističko, uoči Brionskog plenuma. Mjesto: bilo koje na prostoru SFRJ, ponajprije neko u Crnoj Gori.³ Junaci: na jednoj strani pohlepni ljudi, opasni i nepromišljeni u svojim postupcima, revnosni u svojoj osveti i surovosti; na drugoj, obezvlašćeni i uniženi, iako u većini, bez izgleda da bilo šta promijene. Na soc-realističkoj „sceni“ u ovom Nikolićevom filmu uspješno ostaju (i opstaju!) jedino oportuni i licemjери (Pop, Milutinova žena Mira, vozač Gavriilo), dakle, oni koji se vješto prilagođavaju, bez griže savjesti i moralne odgovornosti.⁴ Milutinova vjera u poštenje direktora Todora, jednako kao i u svoje poštenje, odvode ga u non-konformizam i nemuštu pobunu protiv jednog rigidnog i represivnog sistema i njegovih poslušnika i izvršitelja; on niti može, niti želi da se prilagodi, s jedne,

¹ Načelnik i njegov saradnik u nečasnim radnjama, provincijski gradonačelnik, najviše zbog surevnjivosti, odlučuju da direktora velike i uspješne fabrike pošalju na službeni put u Kinšasu, što je drugo ime za zatvor, „na prevaspitavanje“, po kratkom postupku i bez predočenih argumenata o njegovoj mogućoj krivici, onako kako je to tadašnja vlast u većini slučajeva i radila.

² I policijski načelnik Maksim će Milutinu, koji ne posustaje u „istjerivanju“ pravde, u jednom momentu reći: „Slušaj! Jedanput za svagda treba da naučiš da ne vjeruješ mnogo svojijem očima, Milutine, jadan ne bio!“

³ Uostalom, u jednom kadru, svakako ne slučajno, jer ova Nikolićeva priča okrenuta je upravo tom prostoru, u krupnom planu vidimo crvenu registracionu tablicu sa oznakom Nikšića, grada u kojem je ovaj film i snimljen.

⁴ Značajno zapažanje o ovom, po njemu, najboljem i najzrelijem Nikolićevom filmu, koje je apsolutno na fonu gore iznijetih stavova, jeste ono Stefana Grubača, koji kaže: „Kao da je Živko Nikolić filmski primenio onu umetničku hirurgiju Mihaila Lalića u razaranju sujete, laži, samoljublja. Kao da je tačku posmatranja uneo u najniže, najskrivenije i najbrutalnije predele jedne zaludene svesti o moći ljudi na položajima (...). To je pitanje o dostojanstvu (i nedostojanstvu) čoveka i življenja“ (TV reviji od 18. 12. 1987).

niti da odustane od svoje namjere da traži pravdu, s druge strane. Da apsurd bude veći, to će ga, konačno, odvesti u sukob i sa direktorom za čiju se „pravdu“ on jedini, uz silne žrtve i poniženja, istrajno borio. Još jedna u nizu situacija u kojima Nikolić predstavlja uzaludnost nastojanja da se očuva dignitet i dostojanstvo čovjeka, izolovane jedinke koja ne pristaje na „žrtvu“ kompromisa.

Film *U ime naroda* Nikolić smatra prirodnim nastavkom onoga što je do tada radio, s jasnom namjerom da kroz ovu „tragikomičnu priču“ (opet, jedna u nizu takvih priča!), postavi neka suštinska pitanja, pred kojima je, kako kaže, obično i sâm ostajao „zatečen“. Nikolić se, naime, pita koje to sile čovjeka podstiču da tako bezobzirno manipuliše svojim bližnjima, „zašto se tako lako poigrava sa tuđom sudbinom, pa i svojom jer je i sam njen dio, otkud mu tolika vještina kad unesrećuje a nedostaje mu kad treba da čini dobro, kuda vodi ta nesrećna i apsurdna potreba za vladanjem“.⁵

Ovaj, po nekima, „kontroverzni film“ o zloupotrebama vlasti, koji je, zapravo, jedna od najupečatljivijih, najvjerodostojnijih i najogoljenijih slika vremena Brozove totalitarne vladavine, za koju je postojao i jedan „eufemistički“ naziv *diktatura proletarijata*, na određeni način je izuzetak u cjelokupnom stvaralačkom opusu Živka Nikolića i, za njegovu prepoznatljivu poetiku, sadrži niz atipičnih rešenja. U pitanju je otvorena i sugestivna crnohumorna priča iz, kako je primijetila filmska kritika, „priloga istoriji beščašća“, u cjelosti konkretizovana na istorijski period iz bliske prošlosti jednog naroda i jedne zemlje, o devijacijama (i da li samo devijacijama?!) u radu službe državne bezbjednosti.⁶ U pogrebnoj povorci dok razgovaraju udbaški načelnik Maksim i denuncijant Mira sve vrijeme čuje se tužbalica, kao metaforična refleksija sadržaja njihovog razgovora.⁷ Nikolić filmom *U ime naroda* postavlja pitanje vezano za „moralnu dramu“ jednog naroda. Jer oni koji, po njemu, govore i rade „u ime naroda“, čine to, zapravo, u svoje ime. „Riječ je, dakle, o onima koji manipulišu i onima kojima se manipuliše, ali je rezultat i u jednom i u drugom slučaju: stradanje“.⁸ Ova, duhu jednog vremena primjerena „kafkijanska“ parabola, govori o apsurdu za koji se ideja kod Nikolića javila kao potreba da se te slike koje su se „ko zna kad i zašto začele“ počnu razjašnjavati. „Zašto baš ovaj trenutak naše istorije? To je bio prelomni događaj, a u takvim prilikama ljudsko biće se najviše otvara. Film govori o sudbini čovjeka koji je zatečen ovim okolnostima u kojima je vlast pretvorena u nasilje.“⁹ Ipak, umjetnost, po Nikoliću, ne može

⁵ Politika, 14. 09. 1986.

⁶ Filmski kritičar Milomir Marinović primjećuje da *U ime naroda* može, nesumnjivo, biti film o bilo kojoj istoriji i bilo kojoj službi. „To je na kraju samo jedna gorka priča o lepoticici i zverima, o dobrom čoveku i huljama“. [Tu se, dakako, misli na Mariku, ženu direktora Todora, i Milutina njegovog vozača.] (Milomir Marinović: *Tih pobunjenik*, povodom retrospektive filmova Živka Nikolića u Prijepolju, Dom revolucije, Prijepolje, 1989.)

⁷ Mira: „Ja volim Milutina“. / Maksim: Greška Mira, greška. Ja sam te ud'o po zadatku, a ti ljubaviš“. / Mira: „Valjda i ja imam neku dušu“. /Maksim: „Tvoja duša je opredijeljena za naše ideale“.

⁸ Politika, 31. 05. 1987.

⁹ Ibid.

da dâ odgovor na sva suštinska pitanja. Njen prevashodni zadatak je da „dešifruje“ jedno vrijeme i demistifikuje postojeće stanje, posebno ono u kojem se počinju razarati moralne norme. Film *U ime naroda* je, rekli bismo, upravo (i u potpunosti!) okrenut tom problemu. „Nesreća je pojedinačna, ali i grupna, kolektivna. Ukrštaju se mahinacije i manipulacije čija su izvorišta racionalno i iracionalno, a sve to prate različite formulacije, koje su nebitne. Bitno je zapravo to da neko mora biti žrtva.“¹⁰ Dakle, Nikolić ovim filmom ne želi da postavi političko, već moralno pitanje! Njegova očigledna kritička usmjerenost prema jednoj utopijskoj i retrogradnoj ideji lociranoj u svijesti beskompromisnih „moderatora“ sveopšteg progressa, u filmu *U ime naroda* kulminira ne u „dokidanju“ apsurdna, čiji su oni nerazdvojna (i legitimna!) invarijabla, već u apсурnom poimanju novonastale realnosti u kojoj se njihova uloga kreatora nove stvarnosti marginalizuje, a njihova nedjela, lična i kolektivna, u cjelosti razotkrivaju.¹¹

Policijski načelnik Maksim, u isti mah čovjek–hulja i čovjek–zvijer, za žrtvu svog nasilja odabrao je direktora Todora i njegovu porodicu, ali i sve one koji su, prije svih Todorov vozač Milutin, na bilo koji način vezani za njega ili njih, ili su na njihovoj strani. Direktor Todor u ovom Nikolićevom filmu može se, zapravo, odrediti kao „toponim“ (on to, uistinu, i jeste!), za sve što se oko njega događa. Ivan Selečić u eseju „Bajka o jugoslovenskom filmu“,¹² primjećuje da je njegova sudbina locirana u njegovu intimu, ličnu sferu svijesti i moralne zakone u njemu. „Možda u području ’praktične filozofije’ Kantov kritički subjektivizam nigdje nije tako drastično iskusio što znači kopernikanski postaviti čovjeka na sama sebe, osoviti ga samoupravno. Simbolika Kinšasa [Putovanje u Kinšasu, radni naslov Nikolićevog filma] u tom kontekstu označava, prema unutra, oblik manipulacije kojemu je polazni motiv mržnja prema čovjeku i svemu što je ljudsko; prema vani, označava ’operacionalni učinak’ politike prema kojoj je individualna čovjekova društvena svijest, njegov moralni i misaoni integritet, njegova politička odgovornost – balast i podvala. A kad se uzme u obzir konačni rasplet ’predmetnog slučaja’, može li se zaključiti da je Brionski plenum iz 1966. godine išta stvarno izmijenio?“¹³

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ranko Munitić, međutim, „komentarišući“ Nikolićeve filmove (vjerujemo da smo odabrali pravu riječ!), bez dubljeg analitičkog zalaženja u njihovu dijegetičko–strukturalnu problematiku, po ko zna koji put svojom *ad hoc* (iliti, od slučaja do slučaja!) *hermenéutica techné*, iznosi jedno začuđujuće netačno i proizvoljno tumačenje i, pri tom, apsolutna izvan okvira korektnog estetskog prosuđivanja. Po njemu, naime, film *U ime naroda* Živka Nikolića, „ubitačnom efikasnošću uspijeva jedan izvanredan motiv srozati na nivo neuvjerljivo kontinuirane i krajnje nametljivo artikulirane ’moralke’, pri čemu se po agresivnom preigravanju svojih rola inače sjajni glumci (Miodrag Krivokapić, Petar Božović, Bogdan Diklić) sasvim izjednačavaju sa nosiocima nikolićevskog kič-patetiziranja odnosno ’izigravanja’ određenog tipa (Vesna Pećanac, Savina Geršak)“ (Filmska kultura 169/170, 1987). Smatramo da bilo kakav dodatni komentar jednoj ovako „promišljenoj“ kritizerskoj isključivosti nije neophodan.

¹² Filmska kultura 169/170, 1987.

¹³ Ibid.

Nikolić u još jednom filmu prožetom grotesknim dramskim anastomozama, frojdovskom (ali i brojgelovskom!) preciznošću aktivira podsvjesne impulse svojih junaka. Svakako da se o filmu *U ime naroda* ne može *sensu stricto* govoriti kao o psihološkoj drami, iako su eksplicitne konotativne naznake i tog vida dijegetičke diferencijacije dobrim dijelom prisutne. S druge strane, svesti ga isključivo na satiričnu parabolu o jednom vremenu bremenitom isključivošću, netrpeljivošću i netolerancijom, ili, pak, njegov socio-politički prikaz, bilo bi, čini se, krajnje jednostrano. Konačno, postavlja se pitanje kako ovaj Nikolićev film žanrovski odrediti: da li je to samo fikcija, orvelovska fantazmagorija, urbana bajka o prisili i teroru jedne, u ime naroda „odnarodene“ grupe ljudi i vlasti koju oni zastupaju, ili je to upozoravajući traktat o fenomenu jednog traumatičnog iskustva koje ima mnogo dublje korijene nego što se pretpostavlja, i u kojem je upravo čovjek, pa ma ko on bio, kao i u prethodnim Nikolićevim filmovima, uvijek, i bez izuzetka, predodređen za gubitnika? Nikolićev film *U ime naroda*, usuđujemo se reći, ima univerzalni značaj, budući da nije okrenut isključivo ljudskom porazu u jednom vremenu i jednom dogmatizovanom sistemu ostrašćene ideološke vladavine, ali i građanskog kukavičluka i neodlučnosti, već samom čovjeku koji uvijek, ma ko on bio i ma gdje bio, mora da se zamisli (i zadrhti!) kad se (i ukoliko se!) suoči s nečovjekom u sebi. Sâm Nikolić smatra da je ovaj film teško žanrovski odrediti, i da bi se moglo reći da je to drama sa elementima satire.¹⁴ I u ovom filmu Nikolić nastavlja, a to je započeo u filmu *Lepota poroka*, sa scenama prožetim patetikom: Marika i djeca ispred vrata Milutinove udžerice plaču, djevojčica trči Milutinu u susret, ista scena se ponavlja i kada Mira kudi Milutina što joj je u kuću doveo ženu i djecu tog „elementa“, a taj „element“ je Todor, Milutinov, zbog niskih pobuda i političke surevnjivosti, optuženi direktor.

Problem u Nikolićevom filmu *U ime naroda*, po pisanju onih koji su shvatili njegovo „univerzalno značenje“, zapravo je problem koji može da nastane bilo gdje, ali nikako i nipošto tamo gdje je iznikao, tačnije, tamo gdje je radnja ovog filma locirana. Međutim, problem druge vrste, nastao u razornom procesu političke i moralne demistifikacije, Nikolić ga naziva „sindromom prepoznavanja“, kod onih čija se slika o vremenu ovog filma, nikako ne poklapala sa onom koju imaju o sebi (ili je, kako Nikolić ironično primjećuje, najradije nose u novčanicima!), upravo iz vremena o kojem ovaj film govori.¹⁵ Ali Niko-

¹⁴ Za razliku od Pule, gdje je, gotovo kao i svi prethodni Nikolićevi filmovi, prošao bez odjeka, film *U ime naroda* je na festivalu u Montrealu bio pravo otkrovenje, a reakcije, kako publike tako i kritike, bile su iznad svih, pa i Nikolićevih očekivanja. U časopisu „Scenario“, koji se štampa na engleskom, francuskom i italijanskom jeziku, mogli su se pročitati i sledeći naslovi: „Jedan od najboljih filmova koji su ikad napravljeni“, „Biser sedme umetnosti, kojem još nisu date sve počasti koje zaslužuje“, „Remek-delo alegorijskog karaktera“, „To je problem koji se događa bilo gde u svetu“, i tako dalje.

¹⁵ Riječ „izmišljotina“, kao jedini protiv-argument onih koji su se u ovom Nikolićevom filmu prepoznali, i te kako je bila važna u njihovim „ostrastćenim“ napadima, kako na film tako i na njegovog autora.

„Ja jednostavno ne razumijem šta oni hoće, ti napadači. Vjerovatno mi ne komuniciramo istim jezikom“ (TV revija, 18. 12. 1987).

lič se u filmu *U ime naroda* nikako ne bavi „relevantnim“ istorijskim faktima (takozvanom „istorijskom istinom“!), niti su ga u tom smislu interesovale bilo kakve egzaktno „ekspertize“, već alegorijom, tačnije, sudbinama ljudi koji su „u ime naroda“, i u ime nekakve ideologije, dogme, laži i prevara ponižavani, zlostavljani i mučeni.

Film *U ime naroda* je, kao uostalom i prethodni Nikolićevi filmovi, naišao na podijeljena mišljenja kritike, koja se, uglavnom, bavila njegovim estetskim dometima, umjetničkom artikulacijom i originalnošću političke satire, ali ne i „ocjenama“ o takozvanoj „moralno-političkoj podobnosti“ njegovog autora.¹⁶ Isticana je dramaturška nekonzistentnost i neuvjerljivost, naglašavanje naturalističkih detalja, odveć crna i sumorna slika koju je teško prepoznati čak i u tom i tako odabranom vremenu. Po Miri Boglić, u ovom Nikolićevom filmu su očigledna (i to ona, rekli bismo, s pravom, i ne samo kada je ovaj Nikolićev film u pitanju, navodi kao njegovu lošu stranu) redundantna ponavljanja istoznačnih ili sličnih situacija, i „prisilno podvrgavanje“ forme tezi, zbog čega forma strada, pa je najviše iz tog razloga film *U ime naroda* izazvao kontroverze i na estetskom planu.¹⁷ S druge strane, ističe se Nikolićeva „snažna imaginacija i lucidna ideja“,¹⁸ osjećaj za simbolističku karakterizaciju likova, tragizam junaka koji on vješto „retušira humorom groteske“,¹⁹ muzika Vuka Kulenovića zasnovana na izvornom crnogorskom melosu i funkcionalno usklađena sa modernim muzičkim izrazom.²⁰

Nikolićev film *U ime naroda* je priča o manipulacijama svake vrste, najviše onima koje proističu iz rigidnih političkih i ideoloških koncepata, i koja (priča), iako na grotesknom fonu svoje dijegetičke matrice stvara oređene komične efekte, prevashodno tjera na razmišljanje o problemu koji proističe iz samo jedne u nizu anomalija koje zloupotreba vlasti može da generiše.

---

¹⁶ Izuzev dva tendenciozna i nestručna tumačenja objavljenja u titogradskom dnevnom listu „Pobjeda“, film *U ime naroda* nije naišao na otvorena ideološka osporavanja.

¹⁷ Vjesnik, 11.12.1987.

¹⁸ Vuk Krnjević, „Književnost“, septembar, 1978.

¹⁹ Aco Štaka, Oslobođenje, 09. 02. 1988.

²⁰ Po riječima Nenada Miletića, muzika je u ovom Nikolićevom filmu, „razvedena do zavidnog stupnja univerzalizacije i homogenosti, pa je njen učinak gotovo bartokovski, budući da je i etnička i opšta, i milozvučna i opora (po potrebi), i funkcionalna i samosvojna“ (Filmska kultura 169/170, 1987).